

Píše Robert Krumphanzl

(E*forum, 20. 11. 2013)

Jako ohlédnutí za básnickým dílem Zbyňka Hejdy (zemřel v 83 letech 16. 11. 2013 v Praze) zveřejňujeme dosud nepublikovaný proslov Roberta Krumphanzla, přednesený při Hejdově autorském čtení v rámci cyklu Básníci v prostoru Zlín 6. 5. 2011 v Domě umění ve Zlíně.

Literární dílo Zbyňka Hejdy stojí na třech vzájemně se ovlivňujících „žánrech“: básně, deníku a snu. (Stranou ponecháváme autorovu esejistiku a publicistiku, tvořící autorův nebásnický hlas, který je v mnohém s poezií komplementární, avšak zároveň jde pochopitelně o jiný druh promluvy.) Toto vnímání celku o třech opěrných žánrech nebo spíš výrazových polohách zvýraznilo jak vydání Cesty k Cerekvi, „prázdninových deníků“ z raných šedesátých let, tak poslední samostatné knihy, výboru Sny... Jejich paralelita a prostupování pak vytváří onen pro Hejdu charakteristický hlas, jednotný básnický výraz.

Poezie Zbyňka Hejdy se „hlásí k tradičnímu typu poezie-zpovědi, mostu mezi čtenářem a autorem“, jak to pojmenoval nad Hejdovými prvními sbírkami A tady všude muziky je plno a Všechna slast na počátku šedesátých let Bohumil Doležal; je to poezie oslovující a komunikativní, nikoli poezie odstupu a sošného či jiného chladu. Připadá mi důležité zdůraznit, že tomuto východisku zůstal básník celoživotně důsledně věrný. V roce 1961 v próze Nikoho tam nepotkám napsal: „V poslední době mě často zneklidňuje vztah, který je v básni mezi vyznáním a tím, co přesahuje do platnějšího sice, ale o to míň srozumitelného světa. Báseň, myslím si, tak, jak je symbolem a obrazem a přestává mít co společného se svým básníkem, tak je i prostým vyznáním a je s ním navždy spjata. Není to šifra, do níž se básník skrývá, on se vyznává z nemoci duše, snad se vyznává špatně, málo a na nepravém místě, snad ještě nemá dost odvahy... Odpovědí na toto vyznání není rozhršení, odpovědí na ně je ticho, ticho tak hluboké, že se podobá smrti, je to jako cesta noční spící vsí, nikde nikdo se ti neozývá, ty voláš, ale je ticho, ticho, ticho...“ Pokud bychom chtěli k této vyhraněné formulaci básnickovy *art poétique* něco dodat, pak to, že odpovědí na ni – odpovědí, která je buďto práva nebo nepráva uvedenému –, jedinou možnou odpovědí je básníkovu dílo: naplňující vyznání nebo před ním uhýbající. Dokazující buďto platnost vyřčeného, nebo ji vyvracející.

Zbyněk Hejda jednou napsal, že „poezie je bezúčelná hra, což neznamena, že je beze smyslu, ale že má smysl sama v sobě“, a po desítkách let to zopakoval slovy: „Poezie není zacílena k nějakému přesnému, určitému cíli. Jediný cíl je poezie sama.“ Tato obrana svébytnosti poezie je ve vztahu k jejímu pojetí u Zbyňka Hejdy jako symbolického a obrazného vyjádření a jako vyznání, jako svědectví, velice důležitá

právě proto, že chce její vlastní pole uchránit účelového výkladu, zneužití pro takový výklad, který by zfalšoval smysl poezie a učinil z ní něco jiného než to, co je jí nejvlastnější: totiž obracet naši vnímavost k přehlíženému, k diferencovanějšímu a pozornějšímu vnímání a pohledu.

V básni nazvané Na skutečnou událost čteme verše: „A já myslím na lásku, / já myslím na smrt, / já myslím na zrození / do velké naděje, která je. / Já nemám naději / a v sobě zatemněn / a pro nikoho, / sám sobě osudem, / sám sobě nadějí.“ Čtyři verše o naději tu následuje pět veršů o beznaději. A v jiné básni: „Svět nemá naději, řekneš, / ale jsi to ty, kdo nemá naději, / jaký je to svět, že nemám naději, / ale jsi to ty, kdo to říká“ a jinde: „vykoupení není, / jen tlít je naděje.“ V případě snů pak na místo reflexe nastupuje (až na naprosté výjimky) holá, nevysvětlující obraznost. V mnoha snech přicházejí mrtví. Kým jsou, u básníka, který tak střídavě, ba odmítavě reaguje na cokoliv, co by mohlo být explicitním vyjádřením lidské naděje v posmrtný život?

A také ještě: „Smysl byl v tom, co se nedělo, ale co bylo“, napíše v jednom ze snů. Soustředění k bytí, pobývání ukazuje člověka jako bytost holou, nejištěnou držetím věcí, neukotvenou v dění – „nic mě neudivovalo ani neznepokojovalo, jak to bylo všechno tiché a klidné a celé jako bez významu“. Odtud pak vědomí, že ani naději „nemáme“, že není něčím, čím můžeme disponovat, čím se lze blahosklonně zaštitit, vědomí, které básník mimořádně zvýraznil. Pokud něco opravdu je, pak to není v naší moci. Tak je tomu i s dobrem a krásou, o nichž napsal tyto verše: „Co bylo krásné a dobré, / nebylo ze mne. / A jako živé neumím to v sobě podržet. / A ač se toho dotýkám jen lehce, / i tak to zaniká. / Zato věci spáchané, ty zlé, / vyvstávají z minulosti ostře. / Jsou nevyvratně skutečné / a přítomné / jak smrt.“ Zděšení ze zla se stává vyjádřením úžasu nad krásou a dobrem – a lze to říci i naopak –, básník ovšem dodržuje vlastní rozvržení. Krása a dobro existuje, a to jedině proto, že není v moci člověka jako jeho výtvar a výsada, a jako jeho držba.

Nejde o to, vytrhnout „morálku básnického díla“ z oblasti morálky jako takové. Avšak prvotní a původní postoj člověka proviňujícího se, uvědomujícího si vlastní slabost a nehledajícího výmluvy – tak jak tomuto postoji dal s mimořádnou poctivostí a otevřeností výraz Zbyněk Hejda – nelze identifikovat s oním „platnějším sice, ale o to miň srozumitelným světem“, právě při vědomí odlišnosti zacílení poezie. V „platnějším světě“ můžeme věřit v milost a odpuštění. Ovšem i v něm zůstává tato naše víra vždy sekundární, „méně srozumitelnou“, a tedy slabší skutečností než vlastní, tolik přítomná a svazující „nemoc duše“.

Možnost smyslu básně ani básnického díla určitě nespočívá v jeho rozložitelnosti na dílčí motivy či témata. Nepovede k němu snaha správně poskládat kostky jednotlivých výřezů roztroušených tu a tam v básních. Výsledek výkladu nebo čtení, který nemají jeho podstatný, celkový smysl, neznamena, že se povede dílo přeskládat do zřetelnější podoby či k obrazu čtenáře-vykladače. Jistěže existují básně i prózy – a představují široký proud řinoucí se snad od dob, kdy sama literatura vznikla –, v nichž takovéto aleatorně založené a na mechaniku hlavolamu, byť sebesofistikovanějšího, ponížené

pojetí záhady stojí v prvním, „zcizujícím“ plánu. Ale i tyto básně, jsou-li něčím víc než jenom hříčkou, jenom projevem nápaditosti, jenom vtipu a slovní či zvukové ekvilibristiky, obsahují vždy něco víc: celkový smysl, který nedovedeme zcela uchopit ani tak, že báseň rozebereme na detaily, ani tak, že na ni budeme jen soustředěně nazírat. Obojím způsobem se smyslu můžeme i nemusíme přiblížit, ale jen těžko ho vyčerpáme.

Básně Zbyňka Hejdy bývají charakterizovány jako temné – zachycují bolest a úzkost, chlípnost a krutost, trýzeň viny, otupění z triviality a mechaničnosti, hrůzu ze smrti. Podávají plastickou a věrohodnou, otřásající anamnézu lidské duše. Avšak věrohodnost neplyne ze záliby v ošklivosti, daleko spíš míří k tomu, sesadit člověka z piedestalu vlastní suverenity a sebezálibnosti. Za povšimnutí stojí už to, že Hejdova otevřenost není nikdy kluzká, jejím tónem není zhnusení ani malost. Ze své povahy křehce a bezbranně pak na pozadí temnoty vystupují motivy cesty a domova, něhy či úsměvu. Jako v básni *To je zas jiná cesta*, v níž básník uprostřed sněhu hovoří se čtyřletým dítětem o jeho bolesti v dlani, která „bolí jen tak“.

www.ipsl.cz